

Інтелектуали та демократія

Тоні Джадт

Інтелектуальні заняття трохи схожі на зваблення. Якщо йти до мети навпростець, майже напевно зазнаєш невдачі. Коли хочеш зробити внесок у світові історичні дебати, майже напевно зазнаєш невдачі, якщо почнеш із внеску в світові історичні дебати. Найважливіше тут – вести мову про речі, котрі мають, сказати б, всесвітнє історичне значення, але на такому рівні, на якому здатен упливати. А якщо твій внесок відтак увіллється ще й у ширшу розмову або розмови, що точаться деінде, то тим ліпше.

Тому я не певен, чи інтелектуали чинять аж так добре, коли розводяться про потребу поширювати в світі демократію або більше поважати права людини. Річ не в тім, що такі розважання не відбивають бажаного, а в тім, що вони небагато дають і для досягнення проголошуваних цілей, і для підсилення строгості розмови. Адже якби той, хто про це говорить, справді показав, на що хибують демократичні режими і демократія загалом, то підвів би набагато кращий підмурівок під тезу про те, що решту країн варто заохочувати до наслідування цієї нашої демократії. А коли просто твердити, буцімто ми є демократією, або заявляти, що як там у нас мене не обходить, а от вам я волю допомогти, тоді ризикуємо наразитися на відсіч: мовляв, йди-но собі і дай раду з власними справами, а тоді, можливо, здобудеш і міжнародну аудиторію тощо. Себто аби бути інтернаціональними, треба спершу стати національними.

Чим мусимо нині перейматися? Ми опинилися при кінці дуже довгого циклу покращень. Цикл цей розпочався наприкінці XVIII століття і, попри все, що відтоді сталося, тривав сливе до дев'яностих років XX століття: він полягав у поступовому розширенні кола країн, правителів яких змушені були прийняти щось на кшталт зверхності права. На мою думку, починаючи від 1960-х років, до цього додалися два інші, але пов'язані поширення: свободи економічної та свободи особистої. Ці два пізніші явища, напозір споріднені з першим, насправді становлять для нього потенційну загрозу.

Нинішнє століття здається мені століттям чимраз більшої невпевнос-

ти, почасти зумовленої надзвичайною економічною свободою (це слово вживаю в цілком конкретному значенні), а почасти – кліматичними змінами та непередбачуваним перебігом подій. За таких обставин нашим – інтелектуалів чи політичних філософів – головним завданням, імовірно, буде не уявляти собі кращі світи, а дбати про те, аби запобігти постанню гірших. Авжеж, це дещо інша

кання у впровадженні й обстоюванні великих абстракцій. Але, на мою думку, впроваджувати й обстоювати великі абстракції прийдешні покоління зможуть, якщо будуть здатні захистити й обстоювати інституції, закони, правила та практики, що втілюють найкращі наші спроби впровадити ці великі абстракції у життя. Ті інтелектуали, які найбільше цим перейматимуться, й відіграватимуть найважливішу роль.

Тимоті Снайдер: Річ не в тім, треба чи ні говорити про демократію або поширювати її, а радше

у Франції). Отож, не переконуймо себе, ніби демократія є відправним пунктом.

Демократія має такий самий стосунок до добре впорядкованого ліберального суспільства, що й надмірно вільний ринок до успішного, добре врегульованого капіталізму. З одного боку, масова демократія за доби масмедій дає змогу дуже швидко викрити той факт, що Буш украв вибори 2000 року, але, з другого боку, чималій частині населення до цього бай-бушеві було б важче вкрати вибори у старосвітському ліберальному суспільстві XIX століття з набагато вужчим колом тих, хто мав право вибирати: порівняно менша кількість учасників процесу істотно більше переймалась б його перебігом. Отже, за масове поширення нашого лібералізму доводиться платити, і це слід усвідомлювати. Це не аргумент на користь повернення до обмеженого виборчого права або двох класів виборців, чи чогось подібного. Це аргумент на користь усвідомлення того, що демократія не є вирішенням проблеми не-свобідних суспільств.

Тимоті Снайдер: А чи не була би демократія добрим розв'язанням для песимістичнішого століття? Адже, на мою думку, найліпше її обстоювати як запобіжник супроти постання гірших систем й окреслювати як масову політику, завдяки якій можна бути певним, що людей не вдасться дурияти раз по раз у той самий спосіб.

Черчилль вислів про те, що демократія, мовляв, є найгіршою з можливих систем, за винятком усіх решти, у чомусь – хоча й не цілком – правдивий. Демократія і справді є найліпшим короткотерміновим захистом супроти недемократичних альтернатив, але не супроти власних генетичних вад. Греки знали, що демократія навряд чи спокуситься на чари тоталітаризму, авторитаризму чи олігархії: з далеко більшою ймовірністю її здолає зіпсута версія самої себе.

Демократії псуються доволі швидко; псуються вони лінійно, істотно або, якщо хочете, риторично – таким є Орвелл аргумент щодо мови. Вони розкладаються, бо більшість людей не надто переймається їхньою долею. Зауважмо, Європейський Союз, перші парламентські вибори у якому відбулися 1979 року із середньою явкою понад 62% виборців, нині може похвалитися рівнем участі у виборах, нижчим від 30% – і це попри те, що Європарламент нині має більшу вагу і владу. Відомо річ: підтримувати добровільне зацікавлення в обранні тих, хто тобою правитиме, важко. Причина, чому потребуємо інтелектуалів, а також якомога більше добрих журналістів, полягає в тому, що треба заповнювати дедалі ширшу прогалину між двома складниками демократії, – тими, ким правлять, і тими, хто править. □

Кадр із фільму Керала Ріда за сценарієм Ірема Гріна «Третя людина» (1949; оператор Роберт Крассер; London Film Productions)

справа, коли той інтелектуал, котрий змальовує великі картини ідеалізованих і дедалі кращих ситуацій, може виявитися зовсім не тією особою, якої варто найбільше дослухатися.

Можливо, нам доведеться запитувати себе, як захистити усталені правові норми, конституційні та людські права, свободи, установи тощо. Ми не питатимемо, чи війна в Іраку була добрим а чи поганим кроком до насадження на Близькому Сході демократії, волі, свободи, ринку тощо. Натомість ми запитуватимемо, чи мав цей крок рацію, навіть якщо досяг своїх мет? Згадаймо про ціну рішення: втрачений потенціал для досягнення інших цілей за допомогою обмежених ресурсів.

Усе це нелегко для інтелектуалів, які переважно вбачають своє покли-

в тім, що демократія є річчю вельми тонкою, й утворює її велика кількість дрібних та вразливих механізмів і практик, як-от, безперечно, чесний підрахунок голосів виборців.

Якщо поглянемо на історію націй, сповна наділених чеснотами, ототожнених із демократією, то зауважимо, що наперед поставали конституційність, зверхність права та розподіл влади. Демократія майже завжди приходила насамкінець. Якщо під демократією розуміти право всіх дорослих осіб брати участь у виборах уряду, що хоче ними правити, то з'явилося це право дуже пізно – шойно за мого життя в деяких країнах, які ми нині вважаємо взірцями демократії (приміром, у Швейцарії), і, безперечно, шойно за життя мого батька в решті європейських країн (скажімо,

© The Estate of Tony Judt, 2012. Публікацію цього уривка з книжки Тоні Джадта «Осмиє століття» (Thinking the Twentieth Century, London: Penguin Press, 2012), написаної у співстворстві з Тимоті Снайдером, здійснено з дозволу «The Wylie Agency (UK) Limited» та за підтримки Посольства США в Україні. Переклав з англійської Павло Грицак.